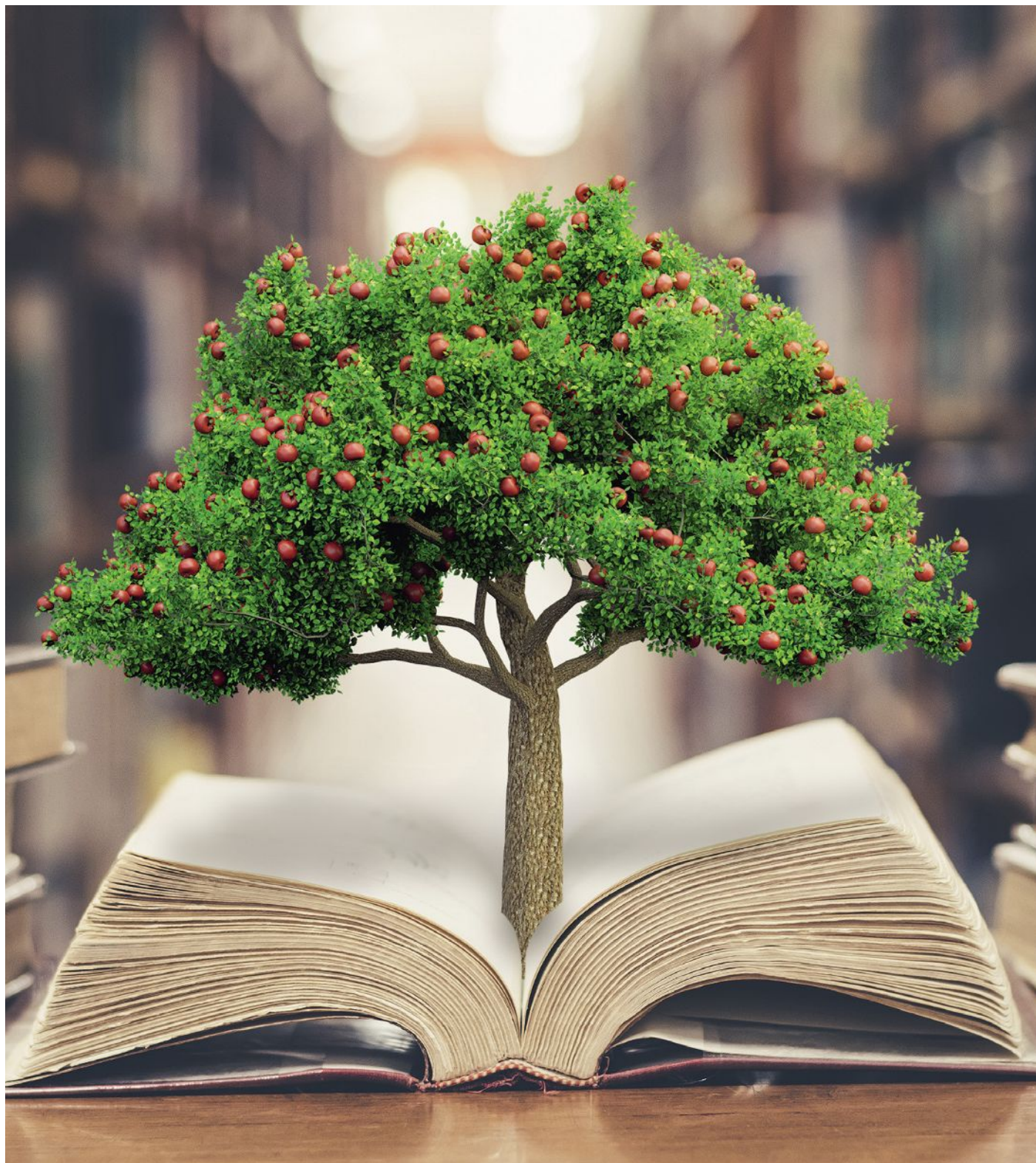

AllmänMedicin

TIDSKRIFT FÖR SVENSK FÖRENING FÖR ALLMÄNMEDICIN

NUMMER 2 2021 ÅRGÅNG 42

Hur hanterar vi kunskap? • Psykisk ohälsa

SFAM
Svensk förening för allmänmedicin

Vad bestämmer äldres digitala vårdkontakter?

I vilken omfattning kontaktar äldre individer vården digitalt? Skiljer det sig mellan olika grupper, och framförallt, hur ser bilden ut för utrikes födda? Idag vet vi inte särskilt mycket om detta, men med denna artikel vill vi bidra till att fylla tomrummet.

Trots ett tämligen magert kunskapsläge råder ingen brist på optimism hos dem som driver digitaliseringen. Sverige ska bli bäst i världen på att utnyttja digitaliseringens möjligheter, heter det i regeringens digitaliseringsstrategi. Vi behöver knappast tvivla på den att digitaliseringsväg vi ser inom offentlig förvaltning, vård och omsorg kommer att fortsätta.

Men vad vet vi om äldres användning av digitala medier och internetjänster? De svenska studier som finns visar att så många som var femte individ över 65 år i Sverige helt saknar digitala verktyg för internetanvändning. De har varken smarttelefon, surfplatta eller dator, och kan inte surfa in på 1177, än mindre logga in med bank-id. De kan inte ens hitta telefonnumret till vårdcentralen utan hjälp.

Icke-användning, liksom användning och högfrekvent användning, följer specifika mönster. Att vara resursstark, d.v.s. ha en längre formell utbildning, erfarenhet av datorer från arbetslivet, att vara jämförelsevis ekonomiskt välbeställd och ha ett aktivt socialt liv, ökar var för sig, och framförallt sammantaget, sannolikheten att både ha och använda digitala medier ofta och allsidigt. Motsatt förhållande gäller också. Individer med mindre resurser, d.v.s. utan datorerfarenheter, med kortare skolgång och sämre ekonomiska förutsättningar, tenderar att i högre grad vara icke- eller lågfrekventa användare med begränsad användningsrepertoar [1].

Vad som sällan beaktats i de här sammanhangen är äldre med invandrarbakgrund [2]. Detta trots att Sverige har haft en omfattande invandring sedan mitten av 1900-talet och att ungefär två miljoner människor, eller omkring 20 procent av

befolkningen, idag är födda utomlands. I den utrikes födda delen av den svenska befolkningen har något fler än tio procent uppnått åldern 65 år eller äldre.

Integrationsproblemen i Sverige är väl dokumenterade. Det är ett faktum att utrikes födda har en sämre ställning än inrikes födda på såväl arbets- som bostadsmarknad, och det är väl känt att personer med utländsk bakgrund diskrimineras vid kontakter med bl.a. arbetsgivare, hyresvärdar och företrädare för offentliga myndigheter.

I samband med den pågående covid-19-pandemin har frågan om utrikesföddas tillgång till olika vårdtjänster blivit aktuell. En studie från Stockholms universitet visar att risken att dö i covid-19 är särskilt hög bland utrikes födda med ursprung i låg- och medelinkomstländer [3]. Liknande resultat framkommer i en genomgång gjord av Folkhälsomyndigheten [4].

En undersökning om tillgång till olika vårdtjänster är därför relevant. Mot den bakgrund vi tecknat ligger antagandet nära till hands att utrikes och inrikes födda skiljer sig åt även beträffande tillgång till, och användande av, digital teknik – och att de utrikes födda är online i något lägre grad än genomsnittet.

Egen studie – resultat

Resultaten i det följande bygger på en postenkät distribuerad hösten 2018 som vände sig till 3 000 svenskar (SOU) mellan 65 och 85 år. Urvalet är stratifierat: 1 000 svarspersoner är födda i Sverige och 2 000 utomlands (och har kommit till Sverige senast 1990). 1 917 svar kom in (bruttosvarsfrekvens = 63,9 %). För mer information om datainsamlingen, se referens [2]. (Den som önskar utförliga tabeller kan vända sig till författarna. Beskrivningen nedan baseras på bivariata analyser som följts upp av en multipel logistisk regressionsanalys.)

Idag har de flesta äldre tillgång till digitala medier. Hela 80 procent i åldersgruppen 65- till 85-åringar uppger att de använder internet. Det betyder samtidigt att 20 procent aldrig gör det – vilket i reella tal blir 400 000 individer. Till detta kan vi lägga åtminstone ytterligare tre procent som använder digitala medier så sällan att de endast klarar enklare saker som att läsa tidningen eller skicka sms. Det är ingen överdrift att säga att 460 000 äldre individer i praktiken lever i digitalt utanförskap.

Sveriges två miljoner invånare 65+ är en grupp som av naturliga skäl uppvisar variationer. Män är något oftare användare än kvinnor, de noteras för 85 respektive 76 procent. Ålder spelar roll: 88 procent i åldern 65 till 75 år är användare, medan siffran är 63 procent för dem mellan 76 och 85 år.

De som endast har grundskola eller motsvarande utbildning är 63 procent användare medan siffran är 94 procent för universitetsutbildade. På ett liknande sätt förhåller det sig med inkomst, låginkomsttagare noteras för lägre värden än höginkomsttagare. Det är dessutom en fördel att leva i en parrelation. Däremot avviker inte utrikes födda. Att vara född i Norden, i Europa eller utanför Europa påverkar inte internetanvändningen åt något håll, negativt eller positivt.

Illustration: Katarina Liliequist

Digitala vårdtjänster

Förflyttar vi oss till digitala vårdtjänster är bilden likartad men inte identisk. Nu är inte en majoritet, utan en minoritet, användare. Av de 80 procent som använder internet har endast 58 procent någon gång kontaktat sjukvården digitalt, och 25 procent har varit inne på något apoteks hemsida.

Män använder de digitala tjänsterna i något högre grad än kvinnor, och ålder har betydelse. De yngre äldre är mer benägna att använda tjänsterna än de äldre, och ju längre formell utbildning individer har, desto större andel utnyttjar online-resurserna. Detsamma gäller inkomst. Att leva i en parrelation har också viss effekt.

"Olika kategorier av äldre gynnas (resursstarka) respektive missgynnas (resurssvaga) av den digitalisering vi ser idag. Om likvärdighet är en viktig aspekt av välfärdspolitiken, måste digitaliseringspolitiken bedrivas med denna insikt."

Mönstren för användning i allmänhet, där resursstarka är de mer aktiva, går alltså igen i utnyttjandet av digitala vårdtjänster. I det här sammanhanget förefaller personer födda utanför Europa mer benägna än övriga att utnyttja digitala tjänster. Beträffande apotek avviker personer födda i Norden utom Sverige något och uppvisar en lägre andel, 20 procent, som använder online-tjänsterna.

Sammanfattningsvis: För användning generellt liksom för specifika e-tjänster visar bivariata analyser ett likartat mönster. Att vara man, yngre äldre, ha längre utbildning, högre inkomst och leva i parförhållande ger en ökad tendens att använda digitala medier och tjänster. Resultaten sammanfaller med våra antaganden – men däremot inte beträffande utrikes födda. Här är resultaten något motsägelsefulla.

Resultat efter logistisk regression

Med logistisk regression blir det möjligt att undersöka den isolerade effekten av kön, ålder, utbildning och så vidare. Då blir resultatet något annorlunda, inte för användning i allmänhet, men för sjukvårdstjänster och apotek.

Sjukvård. När den isolerade effekten av kön analyseras försvinner den tidigare skillnaden. Män och kvinnor söker sjukvårdskontakter i lika hög grad. Ålderseffekten kvarstår däremot, den äldre gruppen är mindre digital än den yngre.

Utbildning betyder mest: ett steg på utbildningstrappan, att gå från grundskola som högsta examen till gymnasieexamen, närapå fördubblar sannolikheten att använda onlinetjänsten. Inkomst har effekt endast i det högsta intervallet, över 600 000 i samlad hushållsinkomst. Skillnaden mellan par- och ensamrelationer försvinner, och beträffande inrikes och utrikes födda finns inga skillnader.

Apotek. Män använder tjänsten mer än kvinnor. Ålderseffekten har ökat jämfört med sjukvårdskontakter, medan utbildningseffekterna är likartade. Inkomst har tagen för sig ingen betydelse. Återigen kan vi se att utrikes födda inte avviker från inrikes födda.

Den samlade bilden av de digitala plattformarna är att det är de jämförelsevis resursstarka som har apparater och som använder dem för vårdtjänster. Detta bekräftar vad som tidigare visats. Däremot betyder nationell härkomsten inget, den varken ökar eller minskar äldres tendens att välja digitala kanaler för vård.

Diskussion

Ett centralt budskap från studien är att integrationen av utrikes födda faktiskt fungerar väl. Vi finner inga statistiskt signifikanta skillnader i tillgång till och användning av digitala vårdkontakter mellan den utrikes födda och den inrikes födda befolkningen.

Våra resultat har uppenbar policyrelevans, inte minst mot bakgrund av den pågående covid-19 pandemin. Att äldre människor är en särskilt utsatt grupp under pandemin är välkänt. Att olika grupper av utrikes födda drabbats särskilt hårt av pandemin har framkommit i såväl forskningsstudier som uppgifter från Folkhälsomyndigheten. Svensk sjukvård står inför stora utmaningar med en åldrande befolkning. En del av denna befolkning är födda utomlands. Det är därför glädjande att den utrikes födda delen av den äldre befolkningen är tämligen väl integrerade beträffande tillgång till, och användande av, digitala vårdkontakter.

Det finns en stor potential i digitala lösningar, därom råder ingen tvekan. Men de lösningar som involverar medborgarna som användare måste dels beakta att spridningen av tekniken inte är fullständig och inte neutral – vilket också gäller användningen. Olika kategorier av äldre gynnas (resursstarka) respektive missgynnas (resurssvaga) av den digitalisering vi ser idag. Om likvärdighet är en viktig aspekt av välfärdspolitiken, måste digitaliseringspolitiken bedrivas med denna insikt.

Jäv saknas.

Mats Hammarstedt
Professor i nationalekonomi
mats.hammarstedt@lnu.se

Dino Viscovi
Lektor i medie- och kommunikationsvetenskap
dino.viscovi@lnu.se

Båda Linnéuniversitetet, Växjö

Referenser:

- Olsson, T et al 2019. Resources and repertoires. *European Journal of Communication* 34:38-56.
- Hammarstedt, M, Viscovi, D 2019. Digitalisering och integration: en studie av digital teknikanvändning bland äldre utrikes födda. *LNU: Discrimination and Integration Studies*, 2019: 5.
- Drefdahl, S et al 2020. A population-based cohort study of socio-demographic risk factors for COVID-19 deaths in Sweden. *Nature Communications* 5097.4
- Folkhälsomyndigheten 2020. Demografisk beskrivning av bekräftade covid-19 fall i Sverige 13 mars-7 maj 2020.